

**Висновки.** Ми намагалися прослідкувати всі основні функції хору як мовленнєвого акту комунікації. Можна зробити висновок, що особливість хорових пісень як ліричного компоненту античної драми зумовлює різну ступінь використання тих чи інших функцій. Референтивна функція, хоча й присутня у піснях у більшій чи меншій мірі, поступається місцем експресивній функції, яка завжди домінує у ліричній поезії. Для встановлення комунікативних зв'язків з реципієнтом як внутрішнім, так і зовнішнім, важливу роль відіграє фатична функція. Референтивна функція у поєднанні з експресивною, поетичною, апеллятивною та фатичною створюють сприятливі умови для реєстрації античного сюжету.

На теперішній час хор, втративши своє смислове значення, залишився традиційним фоном у європейській опері, зберігши лише риси колективності і пісенності, тільки одну функцію – бути музичним супроводом солістів, не приймаючи участі в дії.

#### Література:

1. Евріпід. Трагедії [пер. з давньогр. А. Содомори та Б. Тена] / Евріпід. – К. : Основи, 1993. – 448 с.
2. Аникст А. А. Теория драмы от Аристотеля до Лессинга. История учений о драме / А. А. Аникст. – М. : Наука, 1967. – 455 с.
3. Гаспаров М. Л. Сюжетосложение греческой трагедии / М. Л. Гаспаров // Новое в современной классической филологии. – М. : Наука, 1979. – С. 126–166.
4. Зелинский Ф. Ф. История античной культуры / Ф. Ф. Зелинский. – СПб. : Марс, 1995. – 380 с.
5. Фрейденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра / О. М. Фрейденберг. – М. : Лабиринт, 1997. – 448 с.
6. Фрейденберг О. М. Миф и литература древности / О. М. Фрейденберг. – М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1998. – 800 с.
7. Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика / Р. О. Якобсон // Структурализм: «за» и «против». – М. : Прогресс, 1975. – С. 193–230.
8. Ярхо В. Н. Античная драма : технология мастерства / В. Н. Ярхо. – М. : Высшая школа, 1990. – 144 с.

УДК 821.111(73) – 312.6 «19/20»

**Ю. С. Гончарова,**

Національний університет ім. Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

### ФЕНОМЕН ПАРАКРИТИКИ У ТРАКТУВАННІ ІГАБА ГАССАНА

*Стаття присвячена аналізу концепції паракритики, запропонованої провідним американським теоретиком і критиком І. Гассаном. Охарактеризовано специфічні риси пара/критичного письма, яке породжує нові моделі проникнення у сутність як художнього, так і літературно-критичного твору в епоху постмодернізму і слугує дороговказом в період формування пост/постмодерністської естетики.*

**Ключові слова:** паракритика, суб'єктивізація, саморефлексія, особистість, постструктуралізм, постмодернізм, пост/постмодернізм, Ігаб Гассан.

#### THE PHENOMENON OF PARACRITICISM IN IHAB HASSAN'S INTERPRETATION

*This article is dedicated to the analysis of a concept of paracriticism which was proposed by the leading American theorist and critic I. Hassan. The characteristic features of para/critical writing have been revealed and analyzed in this research. It gives ground to suggest that paracriticism undermines traditional forms of literary critical argumentation and urges to the development of new models of analysis for artistic and critical texts during the formation of after postmodernist aesthetics. Testing the theory in action, I. Hassan has created an interactive critical dimension, where the object of a critical analysis is an artistic text and, simultaneously, a critical text – the text-in-progress, exposing its own linguistic features, analytical and personal strategies and carrying a humanistic impulse of the infinite renewal of life and literature.*

**Key words:** paracriticism, subjectivation, self-reflection, personality, poststructuralism, postmodernism, after-postmodernism, Ihab Hassan.

#### ФЕНОМЕН ПАРАКРИТИКИ В ТРАКТОВКЕ ИХАБА ХАССАНА

*Статья посвящена анализу концепции паракритики, предложенной ведущим американским теоретиком и критиком И. Хассаном. Дана характеристика особенностей пара/критического письма, которое дает толчок развитию новых моделей анализа как художественного, так и литературно-критического текста в период формирования пост/постмодернистской эстетики.*

**Ключевые слова:** паракритика, субъективизация, саморефлексия, личность, постструктурализм, постмодернизм, пост/постмодернизм, Ихаб Хассан.

Ігаб Гассан один з перших серед американських критиків утворював шлях експлікації особистісного в літературно-критичному тексті. За свідченням самого Гассана, ще наприкінці 60-70-х років ХХ ст. він почав підбирати ключа до пояснення нових культурних реалій (децентрація суб'єкта, розквіт теорії, плюральність, «поетичне мислення» та ін.) не в континентальній філософії, а в американському прагматизмі та автобіографії [9, с. 124]. На його думку, специфіку як художнього, так і літературно-критичного твору в постмодерністську добу має визначати нова якість стосунків між об'єктом і суб'єктом, «я» та іншим, що породжена виникненням нової «постмодерної естетики довіри» [8, с. 28]. Ця естетика протистоїть «інтелектуальній культурі зневір'я», що інтерпретується багатьма дослідниками як основна ознака сьогодення.

Апелюючи до Д. Джеймса, який був переконаний у можливості коригування нашого недосконалого світу за умови бажання людей об'єднати свої зусилля, І. Гассан прагне відновити той оптимістичний внутрішній стан, що завжди був характерною рисою американської національної свідомості – згадаймо, наприклад, Б. Франкліна з його життєрадісною, незламною вірою у силу розуму, або В. Ірвінга, твори якого просякнуті духом веселої насмішки, або О. Генрі, що наділив своїх героїв рятівним почуттям гумору, або Марка Твена... У такий спосіб І. Гассан прагне знайти прихисток від пануючих в інтелектуальному середовищі наприкінці ХХ ст. ідей про остаточну втрату ідентичності, про «смерть» автора, героя, читача і навіть художнього твору.

Відомо, що І. Гассан завжди скептично ставився як до ідеї остаточної вичерпаності та моральної застарілості концепції «автономного я», так і до його безсумнівної та абсолютної цілісності. Тому ситуація «сутнісної невизначеності / indeterminance» [8, с. 20], яка, за власним свідченням теоретика, є характерною ознакою постмодернізму, мала стати поштовхом до формування більш складних та позбавлених наївності уявлень про реальність і людину, що, в свою чергу, стимулювало пошук нових форм оповіді про себе і світ. Так поступово народжувалися гассанівські концепції паракритики і парабіографії.

Злободенна тематика і актуальна проблематика гассанівських творів привертала увагу вітчизняних (Т. Н. Денисова, В. І. Ліпіна, Т. В. Михед, М. О. Зубрицька та ін.) і зарубіжних науковців (К. Брук-Роуз, Р. Касеріо, Ч. Карамелло, Д. Клінковіц, Л. Гатчен, Л. Н'ялл). Проте своєрідна концепція паракритики, що була запропонована І. Гассаном більше ніж чверть століття тому, вивчена недостатньо. Тому метою цієї статті є висвітлення та аналіз специфічних рис пара/критичного письма, яке породжує нові моделі проникнення у сутність як художнього, так і літературно-критичного твору в епоху постмодернізму і слугує дороговказом в період формування пост/постмодерністської естетики.

Паракритика, в розумінні І. Гассана, має бути саме тією формою самовдосконалення критика, що найбільше відповідає центральній для естетики постмодернізму ідеї про «перетинання кордонів», тобто відмови від таких закріплених традицією «умовностей», як, наприклад, сувора жанрова приналежність. Паракритика, вважає теоретик, це – «спроба відновити мистецтво багатьох покликань. Не текст та його послання, а метафори. Не форма, що точно передає враження, а невизначеність між однією формою та іншою / an attempt to recover the art of multivocation. Not the text and its letters but metaphors thereof. Not a form strictly imposed but the tentativeness between one form and another» [12, с. 20].

Відмітною ознакою поетики літературно-критичних праць І. Гассана стає складний механізм нашарування особистісних проєкцій світу, своєрідно сприйнятого як автором художнього твору, що аналізується, так і критиком. Суб'єктивність критика по відношенню до літератури, особистісний тон в її оцінках є, як зазначають дослідники (Ч. Карамелло / Ch. Caramello, Дж. Клінковіц / J. Klinkowitz, Б. Шеер-Шецлер / B. Scheer-Schäzler, Л. Н'ялл / L. Niall), характерною рисою гассанівських критичних нарисів. Не випадково книгу «Справжній Прометей вогонь: уява, наука та культурна різноманітність» («The Right Promethean Fire: Imagination, Science, and Cultural Change») автор характеризує як «майже роман», в якому, за свідченням Ч. Карамелло, поєдналися такі якості, як літературність, що притаманна, наприклад, творам Р. Барта, персоналізм, як у В. Вітмена, та імперсональність, як у Т. С. Еліота [5, с. 191]. Ця «художність», що властива й іншим творам критика, є свідомою особливостю природи сучасної критичної думки, для якої важливим є і сам процес оприявлення думки у слові.

Втім, не всі дослідники називають такий підхід продуктивним. Наприклад, Р. Касеріо вважає, що значення запропонованого І. Гассаном неологізму «паракритика» є недостатньо обґрунтованим, а його стиль, «породжений ненавистю до формалізму, дорівнює педантизму безформності» [6, с. 183]. Саме так критик оцінює комплекс композиційних та стилістичних засобів (відмова від академічного «ми», фрагментарність, афористичність, підкреслена особистісність й автобіографічність критичного дискурсу) обраних І. Гассаном для реалізації своїх творчих ідей.

Дійсно, літературно-критичні праці («The Dismemberment of Orpheus: toward a postmodern literature», 1971; «Paracriticisms: Seven Speculations of the Times», 1975; «Parabiography: The Varieties of Critical Experience», 1979; «The Right Promethean Fire: Imagination, Science, and Cultural Change», 1980), що були створені І. Гассаном у 70-80-х роках минулого століття складно назвати академічними. Серед дослідників немає єдиної думки щодо мовних експериментів та «типографських трюків», які відрізняють критичну прозу вченого. Так, К. Брук-Роуз схвально оцінює багатоманітність стимулюючих думку засобів і прийомів, як то наявність «обов'язкових контрапунктів, переглядів, риторичних питань, відхилень, інших точок зору та порівняльного друкарського розміщення / constant counterpoints, revisions, queries, digressions, other visions, and juxtaposing typography» [4, с. 344], яке наповнює тексти І. Гассана. В свою чергу, Ч. Карамелло вважає «маніпулювання шрифтами» мозаїчністю та каталогізацією, що підкреслюють літературність тексту та принципову незавершеність думки, менш витонченими засобами передачі змісту, ніж існуюче поряд майстерне та складне нашарування алюзій, образів та ідей [5, с. 177]. Сам І. Гассан у передслові до книги «Розчленування Орфея: назустріч постмодерністській літературі» («The Dismemberment of Orpheus: toward a postmodern literature», 1971), яка передує у циклі робіт вищезгаданого періоду, декларує необхідність відмови від традиційних модусів літературознавчого письма заради пошуку нових форм «розмови про літературу».

Поступальний рух творчої та інтелектуальної енергії І. Гассана скеровується стрижневою ідеєю про плідність розмови про літературу на мові самої літератури. Ця ідея домінує в літературно-критичному середовищі ХХ ст., і критика, як зауважує Дж. Гартман, відмовляється виконувати лише службову функцію і змінює свій статус «підлеглої», створюючи тексти, які самі – література [7, с. 213]. Яскравих прикладів тут достатньо – від критичної прози символістів (А. Білий, В. Брюсов, Д. Мережковський та ін.), які в першій чверті минулого століття ініціювали процес «естетизації критики», до стилістично насиченої, фрагментарно-дискретної, багатозначної, особистісно забарвленої критики постструктуралістів (Р. Барт, П. де Ман, Ж. Дерріда та ін.), які інтенсифікували цей процес наприкінці століття. Зрозуміло, що такий зсув акцентів тягне за собою відмову від усталених канонів, спрчинне змішування та ускладнення форми критичного твору, а згодом породжує автометаописи, які поєднують критичні роздуми і автобіографію. Яскравим прикладом автометаопису є книга І. Гассана «З Єгипту: епізоди і пояснення автобіографії» («Out of Egypt: Scenes and Arguments of an Autobiography», 1986).

«A construction of literary history and a romance of criticism» [9, с. xiv] – це формула, з якої починається вибудовування оригінальної авторської концепції паракритики. Багатозначність слів «construction/ споруджування, побудова, тлумачення» та «romance/ романтичний роман, вигадка», оздоблених неозначеним артиклем «а», вказують напрямок авторської рефлексії, орієнтир якої – суб'єктивація критичного аналізу. Саме за рахунок суб'єктивації відбувається експлікація особистісного в критичному тексті І. Гассана, коли в логічні схеми суто наукового дискурсу свідомо вплітається «інтелектуальна вигадка» – так критик називає складне поєднання досвіду, знань, інтуїції і фантазії, що злиті в його «метафорах нової критичної перцепції» в єдине ціле [11, с. 28].

Принагідно слід зазначити, що ми, спираючись на сформульоване М. Фуко визначення, розуміємо під суб'єктивацією процес створювання суб'єкта, тобто формування суб'єктивності, яка не надана йому а priori [2, с. 284]. Цілком певно, що І. Гассан рухаючись у фарватері постструктуралістської думки, особливу увагу приділяє історичному «складанню» різних форм суб'єкта, про які писав М. Фуко, та їх взаємовідносинам з «іграми істини» [2, с. 255]. Він формує своєрідний ланцюг фрагментів філософської, художньої та критичної думки, де епістемологічна свобода та відкритість грають вирішальну роль, а це, в свою чергу, дає можливість проявитися особистісному на всіх рівнях художнього або літературно-критичного тексту.

«Ми можемо почати будь-де, – констатує І. Гассан у «Паракритицизмах» – квазі-критичному творі, що вельми нагадує художні експерименти Дж. Барта у збірці малої прози «Заблукавши в кімнаті сміху» (1968). «Ерудит може знайти початок у графіті. Я побачив речення на потісній стіні... / We can begin anywhere... A generalist may find in graffiti a start. I saw a sentence on a crumbling wall... » [12, с. 97] – так на наших очах народжується думка, що угнілюється в напрочуд незвичну форму «феерії для голосу і плівки». Текст наповнюється образами і особистісними реакціями на події як реального, так і художнього світу, «я» нібито зникає з'являється у тексті і звідси починають вибудовуватися ланцюжки асоціацій: від графіті до Маркса, від Маркса до сучасної прози, а потім нові кола думки, що об'єднані рефреном «історія – спочатку трагедія, а потім – фарс». Цей рефрен, локалізований в окресленому відрізку тексту, звичайно не поодинокий, дозволяє відмітити ще одну важливу рису гассанівських текстів – увагу не тільки до літератури, а й до широкого кола

історико-філософських, соціально-політичних, культурологічних питань, що робить його критичні нариси особливо сучасними і надає їм суспільного резонансу.

Відомо, що суворо закріплених прийомів суб'єктивності не існує. Дослідники (В. Одинцов, Ю. Караулов та ін.) схильні розглядати суб'єктивність як засіб формування індивідуального стилю письменника. Серед формальних ознак стилю І. Гассана слід виділити деяку переобтяженість філософською ерудицією, несподівані переходи від прямої до невластно-прямої мови, значущі повтори, монтаж і стилізацію й залучення читача до співтворчості. «Я» критика постійно контактує зі сферою особистісного, роздвоюється, а іноді зовсім зникає в поліфонії голосів, демонструючи «рівноправ'я свідомостей у ставленні до істини», про яке писав М. Бахтін [1, с. 309]. Ця риса притаманна всьому корпусу критичних текстів І. Гассана. Наприклад, в есеї «Парабіографія: види критичного досвіду» критик звертається до читача: «Слухай, розміркувай, який голос тобі подобається» [11, с. 422]. Таке звернення не тільки вітає плюралізм думок, притаманній епісі постмодерну, а й акцентує існування єдиного рухомого творчого простору, в якому художні винаходи Л. Стерна, Г. Джеймса, Дж. Джойса, Г. Стайна, С. Беккета, Х.-Л. Борхеса, Дж. Барта, С. Діксона та інших новаторів стають основою для жанрових новостворень як у царині художньої літератури, так і у сфері критичних роздумів. Змішанням художнього і критичного дискурсів, що оприявлює себе у процитованому зверненні, І. Гассан намагається поєднати у своєму літературно-критичному нарисі дослідження механізмів читацької співтворчості і принципів саморозкриття. Для нього важливо не тільки долучитися до дискусії про роль і місце читача у сучасному творі, започаткованій Р. Бартом, а й проникнути у сутність створення оманливо простої розповіді про себе. Тож суттєвим є й автобіографічний момент, тобто ситуація в тексті, коли *той, хто пише* звертається в першу чергу до себе, як до першого читача. У такий спосіб критик намагається побачити себе очима Іншого, об'єктивувати свій образ, а потім присвоїти собі.

У «Паракритицизмах», де плекається мінливість та несталість думки, зміна образів автора спричинює зміну ракурсів на одвічні філософські та художньо-естетичні питання, оголює багатоплановість змісту художнього твору, провокує виникнення питань, умовчань, недомовок, алюзій, здогадів. Втім, «я» критика не загублюється в «мозаїці тверджень», а, співіснуючи з думками інших, утворює ситуативний простір, де суб'єктивне, що викриває себе у профетичних інтенціях автора, конотативно проблематизує критичний текст, оголює структури мови і свідомості.

Маршрути подорожі гассанівської думки пролягають від скарбів єгипетської бібліотеки Наг Хамаді, що зберегла людству гностичні тексти про абсолютну особистість, через надбання доби романтизму і модернізму, до пошуків постмодернізму, і далі – в майбутнє. Осягненню цих просторів сприяє застосування І. Гассаном одного з художніх прийомів, іронічно охрещеного Х. Л. Борхесом «забруднення реальності мрією» («contamination of reality by dream») [3, с. 71], тільки цього разу таким чином «забруднюється» територія критичного тексту, де змістовність поєднується з фантазією і новаціями в області форми, які Дж. Барт у славетному маніфесті «Література виснаження» («Literature of Exhaustion», 1967) радив застосовувати та вдосконалювати [3, с. 66].

Тож практичні засади реалізуються як у площині змісту, так і у площині форми – на рівні метафор, порівнянь, антитез, – «на межі» [12, с.28], що позначає рубежі відомого, в украленнях саморефлексивних «відхилень», що виблискують на тлі критичного аналізу серед графічно маркованих відрізків тексту, які зазвичай позначають жанрові кордони: курсив, наприклад, – це спогади, товстий шрифт – екскурс в історію культури, звичайний друкарський – критичні роздуми про сьогодення, декоративний – це для культурологічних анекдотів. І все це просочене особистісним, яке І. Гассан не тільки не маскує, а навпаки, підкреслює.

Випробовуючи теорію в дії, І. Гассан створює інтерактивний паракритичний вимір, в якому об'єктом аналізу є одночасно текст художній і текст критичний – текст, що створюється критиком зараз і в процесі створення оприявлює власні лінгвістичні функції, аналітичні і особистісні стратегії й що найважливіше – несе в собі гуманістичний імпульс нескінченного оновлення життя і літератури.

#### Література:

1. Бахтин М. М. К переработке книги о Достоевском [Текст] / М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М., 1979.
2. Фуко М. Возвращение морали [Текст] / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: Избранные статьи, выступления и интервью. – Ч. 3. – М.: Праксис, 2006.
3. Barth J. The Friday Book. Essays and Other Non-fiction [Text] / J.Barth. – New York : Putnam, 1984. – 283p. 107
4. Brook-Rose C. Rhetoric of the unreal [text] / C. Brook-Rose. – Cambridge : the Press Syndicate of the University of Cambridge, 1981. – 433 p.
5. Caramello Ch. Silverless Mirrors: Self and Postmodern American fiction. [Text] / Ch. Caramello. – Florida UP, 1983. – 250 p.
6. Caserio R. Paracriticism, Postmodernism, and Prophecy [Text] / R. Caserio // Postmodernism: critical concepts, Vol. 1: foundational essays [Eds. by V. E. Teylor, Ch. E. Winquist] / Robert Caserio. – 1998. – 367 p.
7. Hartman J. Criticism in the Wilderness. [Text] / J. Hartman. – New Haven : Yale UP, 1980.
8. Hassan I. Beyond Postmodernism: Toward an Aesthetic of Trust. [Text] / Ihab Hassan // American Literature at the Edge of 20th and 21st Centuries [Ed. by T. N. Denysova] – K. : Institute of International Relations Publishers, 2004. – 592 p. – ukr., eng.
9. Hassan, I. Confessions of a reluctant critic or, the Resistance to Literature. [Text] / Ihab Hassan // The Emperor Redressed: Critiquing Critical Theory [Ed. by D. Eddins]. – Tuscalosa, Al.: University of Alabama Press, 1995.
10. Hassan, I. The Dismemberment of Orpheus: Toward a Postmodern Literature. [Text] / Ihab Hassan. – Madison : University of Wisconsin Press, 1982. – 315 p.
11. Hassan, I. Parabiography: The Varieties of Critical Experience. [Text] / Ihab Hassan // American Critics at Work: Examinations of Contemporary Literary Theories. [Ed. By V.A. Kramer] – Troy, N.Y.: Whitston Publishing Company, 1984. – pp. 421–442.
12. Hassan, I. Paracriticism: Seven Speculations of the Times. [Text] / Ihab Hassan. – Urbana : University of Illinois Press, 1985. – 200 p.

УДК 82:3-028.31(09)

**Р. А. Гончарук,**

*Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне*

### ЛЕСЯ УКРАЇНКА ТА НІМЕЦЬКОМОВНИЙ КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР: ЧИ ВЗАСМНА РЕЦЕПЦІЯ?

*У статті здійснена спроба, на підставі аналізу перекладної та критичної німецькомовної спадщини Лесі Українки, визначити ступінь рецепції творчості поетеси в німецькомовному культурному просторі. Автор приходить*